
Sprawozdanie z konferencji naukowej Losy i znaczenie dziedzictwa kulturowego po klasztorach skasowanych na ziemiach zaboru rosyjskiego w latach 1864–1905. W 150. rocznicę wielkiej kasaty klasztorów dokonanej w 1864 r.

Hereditas Monasteriorum 5, 444-447

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Sprawozdania z konferencji organizowanych w ramach Projektu

Witalij ROSOWSKI

Osrodek Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

*Sprawozdanie z konferencji naukowej *Losy i znaczenie dziedzictwa kulturowego po klasztorach skasowanych na ziemiach zaboru rosyjskiego w latach 1864–1905. W 150. rocznicę wielkiej kasaty klasztorów dokonanej w 1864 r.***

W dniach 25–27 IX 2014 r. w Mąchocicach Kapitulnych koło Kielc odbyła się konferencja naukowa nt. *Losy i znaczenie dziedzictwa kulturowego po klasztorach skasowanych na ziemiach zaboru rosyjskiego w latach 1864–1905. W 150. rocznicę wielkiej kasaty klasztorów dokonanej w 1864 r.* Była to kolejna konferencja, którą zorganizowano w ramach projektu badawczego *Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w XVIII i XIX w.: losy, znaczenie, inwentaryzacja*. W obradach konferencyjnych wzięło udział ponad 40 badaczy z całej Polski, reprezentujących różne dziedziny nauk i pochodzących z różnych środowisk. W programie przewidziano 39 referatów, które zostały pogrupowane w siedem paneli: *Przed kasatą, Kasata, Pokasacyjne losy zakonników, Badania i źródła, Na Ziemiach Zabrzanych, Pokasacyjne losy budowli i wyposażenia oraz Po kasacie*. W każdym z bloków tematycznych przewidziano po kilka wystąpień. Ponadto z referatami osób, które z różnych przyczyn nie mogły przybyć na konferencję, można było zapoznać się w trakcie trwania obrad.

Konferencja zbiegła się w czasie z rocznicą 150-lecia wielkiej kasaty klasztorów rzymskokatolickich w zaborze rosyjskim po upadku powstania styczniowego. Ukaz carski o kasacie klasztorów z 1864 r. faktycznie doprowadził wówczas do ostatecznej likwidacji życia zakonnego w Królestwie Polskim i na pozostałych ziemiach Imperium Rosyjskiego. Warto podkreślić, że w ramach Projektu była to już druga konferencja poświęcona masowym kasatom klasztorów rzymskokatolickich w zaborze rosyjskim. Pierwsza odbyła się w połowie lipca 2012 r. w Rytwianach i dotyczyła klasztorów skasowanych na mocy ukazu kasacyjnego z 1832 r., który zapoczątkował proces kasat klasztorów w Imperium Rosyjskim. Z kolei omawiana konferencja skupiła się głównie na ostatnim etapie kasat klasztorowych i próbie ich podsumowania.

Obrady rozpoczęły się w czwartek 25 IX 2014 r., o godz. 14 w sali konferencyjnej hotelu „Przedwiośnie” w Mąchocicach Kapitulnych. Uroczystego otwarcia konferencji i powitania gości dokonał kierownik Projektu, prof. Marek Derwich. W pierwszym dniu konferencji organizatorzy

---

* Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2016. Scientific work financed by the Ministry of Science and Higher Education under the name of the “National Programme for the Development of Humanities” in the years 2012–2016.

zaplanowali pochylić się nad problematyką trzech pierwszych bloków tematycznych: sytuacją klasztorów i zakonników w przededniu kasaty z 1864 r., przebiegiem kasaty na przykładzie wybranych zakonów lub poszczególnych klasztorów oraz pokasacyjnymi losami zakonników.

Piotr Paweł Gach z Lublina zainaugurował pierwszy panel konferencji (*Przed kasatą*), wygłaszając referat *Przyczyny kasaty klasztorów w Królestwie Polskim w 1864 r.* Następnie ks. Robert Kantor (Tarnów) omówił postanowienia ukazu carskiego z 22 XI 1864 r. dotyczące funkcjonowania klasztorów w Królestwie Polskim. Dwie kolejne prelegentki skupiły się na prezentacji losów konkretnych klasztorów z rodziny zakonu braci św. Franciszka: Dorota Matyaszczuk z Poznania przybliżyła uczestnikom konferencji dzieje kapucyńskiego klasztoru funkcjonującego w Łądzie nad Wartą w latach 1850–1864, a Małgorzata Milecka z Lublina zaprezentowała losy zespołu klasztorowego bernardynów w Piotrkowie Trybunalskim po kasacie z 1864 r. Kolejne dwa referaty w tej części konferencji wygłosił o. Aleksander Sitnik OFM (Kraków). Pierwsze, w formie komunikatu, dotyczyło życia zakonnego bernardynów prowincji litewsko-ruskiej w XIX w. Drugi referat dotyczył natomiast losów bernardynów, którzy aktywnie wsparli powstańców. Podobną tematykę poruszył również ostatni prelegent w tej części konferencji, o. Marek Miławicki OP (Kraków), który wygłosił referat *Dominikanie na ziemiach zaboru rosyjskiego w przededniu i po powstaniu styczniowym*.

Referaty wygłoszone w dwóch sesjach wieczornych pierwszego dnia konferencji dotyczyły kasaty wybranych klasztorów na obszarze Królestwa Polskiego oraz losów zakonników po kasacie z 1864 r. Ten blok tematyczny rozpoczął ks. Janusz Królikowski (Tarnów) wystąpieniem *Kasata klasztorów paulińskich po 1864 r. w świetle akt kapitulnych zakonu*. Następnie referat *Kasata klasztoru dominikanów przy kościele św. Jakuba w Sandomierzu w 1864 r. i jej konsekwencje* wygłosiła Dominika Burdzy z Kielc. Kolejny referent, Anna Szylar (Tarnobrzeg), skupiła się na omówieniu kasaty klasztoru klarysek w Chęcinach na podstawie materiałów zachowanych w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach. Następnie Ewa Danowska z Kielc przedstawiła starania z 1867 r. o uchronienie przed kasatą klasztoru bernardynów w Radecznicy. Jako ostatni w tym dniu obrad wystąpił Zdzisław Włodarczyk (Wieluń) z referatem *Dzieje klasztoru tzw. zbiorczego augustianów-eremitów w Wieluniu w latach 1864–1893*. Uczestnicy konferencji mieli możliwość zapoznania się z dwoma wyłożonymi referatami o. Rolanda Prejsa OFM Cap. Pierwszy dotyczył Polskiej Prowincji Kapucynów i kasaty jej klasztorów w 1864 r., a drugi – losów zakonników-franciszkanów na terenie diecezji sandomierskiej po 1864 r. Podsumowanie pierwszego dnia konferencji zakończyła owocna i konstruktywna dyskusja o kasacie klasztorów rzymskokatolickich z 1864 r. oraz jej wpływie na stagnację i upadek życia zakonnego na ziemiach polskich.

W piątek 26 IX 2014 r. sesja przedpołudniowa została poświęcona *Badaniom i źródłom* na temat kasat klasztorów w zaborze rosyjskim. Jako pierwszy w tej części konferencji głos zabrał Marek Derwich, który na półmetku realizacji projektu *Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w XVIII i XIX w.: losy, znaczenie, inwentaryzacja* zaprezentował jego stan i dalsze kierunki badań oraz zespół go realizujący. Uzupełnieniem tej wypowiedzi była prezentacja przygotowana przez Konrada Szymańskiego i Weronikę Wojciech z Wrocławia o stanie prac nad bazami danych i Portalem Wiedzy wspomnianego projektu badawczego. Uczestnicy konferencji mogli zobaczyć, na jakim etapie są prace nad bazami danych oraz, co ważniejsze, jakie informacje można w nich już znaleźć i w jaki sposób można z nich korzystać. Pozostałe wystąpienia w tym panelu dotyczyły wybranych źródeł związanych z kasatami klasztorów. Waldemar Rozynkowski (Toruń) przedstawił referat *Uposażenia klasztorów w Królestwie Polskim w świetle „Memorjału” ks. Adolfa Piotra Szczęśliwego*. Następnie Irena Wodzianowska (Lublin) w swoim komunikacie zwróciła uwagę uczestni-

ków na raporty pła S. Daniłowa i ich wartość źródłową do dziejów kasaty klasztorów na Litwie i Białorusi w latach 60. i 70. XIX w. Ostatni referent, Małgorzata Koška, scharakteryzowała źródła do kasaty 1864 r. zachowane w zasobach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie. Także w tej części obrad pojawiły się dwa referaty wyłożone: Anny Gąsior (Tarnów) pt. *Rosyjskie rozporządzenia dotyczące kasaty klasztorów z lat 1865–1900* oraz Doroty Lewandowskiej (Warszawa) pt. *Udział duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego w powstaniu styczniowym oraz represje popowstaniowe w źródłach archiwalnych z zasobu Archiwum Głównego Akt Dawnych*.

Kolejny panel, zatytułowany *Na Ziemiach Zabrzanych*, składał się z trzech referatów dotyczących kasaty klasztorów po 1864 r. na terytorium zachodnich guberni Imperium Rosyjskiego, które przed rozbiorem należało do Polski. Otworzył go referat Witalija Rosowskiego (Lublin) *Kasaty męskich klasztorów rzymskokatolickich na Podolu, Wołyniu i Kijowszczyźnie w latach 1864–1866 – przyczyny, przebieg, skutki*. Dwa inne referaty zostały poświęcone losom dwóch klasztorów skasowanych w drugiej połowie XIX w., na Wołyniu i Litwie. Ks. Grzegorz Kopij (Wrocław) przedstawił referat *Losy wyposażenia kościoła klasztorowego reformatów w Dederkałach Wielkich na Wołyniu po kasacie klasztoru w 1891 r.*, a Tadeusz Mikołaj Trajdos (Warszawa) omówił kasatę i losy po kasacie opactwa benedyktynów w Starych Trokach.

Dwa ostatnie bloki tematyczne koncentrowały się wokół pokasacyjnych losów klasztorów, ich majątku i zakonników. Pierwszą sesję, poświęconą *Pokasacyjnym losom budowli i wyposażenia*, zapoczątkował referat Moniki Ożóg (Kraków) *Dziedzictwo kulturowe pozostałe po kasacie klasztoru kanoników regularnych św. Augustyna w Kraśniku*. Trzy kolejne wystąpienia były związane z kasatą monasterów bazylińskich na Podlasiu i Lubelszczyźnie. Dorota Wereda (Siedlce) i Andrzej Buczyło (Toruń) przedstawili losy cerkwi i monasteru w Białej na Podlasiu. Pierwszy z referatów dotyczył przebiegu kasaty klasztoru i jego dalszych losów, drugi – stanu i wyposażenia cerkwi klasztornej w świetle zachowanych materiałów archiwalnych w Lublinie. Z kolei Beata Lorens (Rzeszów) wygłosiła referat *Monaster bazyliński i cerkiew Przemienienia Pańskiego w Lublinie w przededniu kasaty i ich losy po 1864 r.* Następnie Cezary Jastrzębski (Kielce) przedstawił losy klasztoru reformatów w Kątach Starych (Stopnicy) po 1864 r. Z kolei Emilia Ziółkowska (Toruń) zaprezentowała wyniki swoich badań nad inwentaryzacją budowli warszawskich klasztorów skasowanych przez władze carskie w 1864 r. Na koniec tej sesji Janina Dzik z Krakowa dokonała prezentacji *Losów dekoracji malarskich w kościołach klasztorów bernardyńskich skasowanych w 1864 r.* Uczestnicy konferencji mogli również zapoznać się z wyłożonym referatem Czesława Hadamika (Kielce) na temat przekształceń budowlanych i przestrzennych opactwa benedyktynów Świętego Krzyża na Łyścu po jego skasowaniu.

W ostatniej sekcji, zatytułowanej *Po kasacie*, wygłoszono następujące komunikaty i referaty: Małgorzata Koška (Warszawa), *Wpływ kasaty 1864 r. na zmiany w strukturze parafialnej Warszawy* (komunikat); Tomasz Kowalski (Toruń), *Łaskami słynąca figura Matki Bożej w kościele konwentalnym benedyktynek w Sierpcu – kult maryjny przed i po kasacie opactwa*; Maksymilian Kuška (Kraków), *Przez likwidację i kasaty do ostatecznego upadku. Zarys dziejów bonifratrów na terenie Imperium Romanowów w XIX stuleciu*; Patrycja Gąsiorowska (Kraków), *Echa represji wobec klasztorów w Królestwie Polskim na łamach krakowskiego „Czasu”*. Obrady konferencji zamknął referat Piotra Pawła Gacha *Losy zakonników po kasacie w 1864 r.* Wystąpienie to stanowiło również podsumowanie konferencji.

Na zakończenie Marek Derwich podkreślił potrzebę prowadzenia dalszych szczegółowych i systematycznych badań naukowych nad problematyką kasat zakonnych, ich wpływem na ówczesne społeczeństwo oraz pozostałym po skasowanych klasztorach dziedzictwem kulturowym. Po raz kolejny wskazał na znaczenie badań porównawczych, potrzebę sięgania do

różnych metod i dyscyplin naukowych oraz krytycznego odwoływania się do materiałów źródłowych, a zwłaszcza do bogatej dokumentacji związanej z kasatami. Zwrócił również uwagę na potrzebę tabelarycznego i graficznego ujęcia wielu istotnych danych oraz na sposób prezentacji wyników badań. Na zakończenie podziękował wszystkim uczestnikom i zachęcił do dalszej współpracy w ramach realizacji Projektu.

W sobotę 27 IX 2014 r., jako ostatni punkt konferencji, odbył się naukowy objazd po skasowanych klasztorach w okolicach Kielc. Program objazdu przygotował i czuwał nad jego realizacją dr Cezary Jastrzębski. Uczestnicy zwiedzili w tym dniu następujące klasztory: popauliński i franciszkański w Pińczowie, ponorbertański w Busku-Zdroju, pobernardyński, a obecnie karmelitański w Piotrowicach oraz pobernardyński w Kielcach.